Morfoloxía \(3\)

Palabras variables 3: o verbo

Palabras invariables: o adverbio, a preposición e a conxunción

Índice de contidos

1. O verbo
    1.1. As formas non persoais
    1.2. As formas persoais
        1.2.1. O infinitivo persoal, conxugado ou flexionado
        1.3.2. Os verbos regulares
            1.3.2.1. Alteracións na primeira conxugación
            1.3.2.2. Alteracións na segunda conxugación
            1.3.2.3. Alteracións na terceira conxugación
        1.3.3. Os verbos irregulares
        1.3.4. As perífrases verbais
2. Palabras invariables
    2.1. O adverbio
    2.2. A preposición
    2.3. A conxunción

1. O verbo

Semanticamente, o verbo é unha clase de palabras que indica acción, procesos ou estados:

- Helena **bailou** toda a noite. (acción)
- As malas herbas **medran** axiña. (proceso)
- O enfermo **permanece** en estado crítico. (estado)

Desde este punto de vista, podemos recoñecer distintos tipos de verbos:

- *Incoativos*: indican acción no seu comezo (amañecer)

- *Imperfectivos*: indican acción no seu proceso (saber, falar, querer)

- *Terminativos*: indican acción no seu remate (anoitecer)

- *Perfectivos*: indican acción acabada (nacer, morrer)

- *Frecuentativos*: indican acción repetida (repenicar, choromicar)

Desde o punto de vista sintáctico, o verbo é o núcleo da frase verbal e funciona na cláusula como predicado. Exemplo: *Lola **come** na súa casa*. Recoñecemos dous tipos de verbos:

- *Transitivos*: se precisan dun complemento para a súa significación plena. A nena abriu a porta.

- *Intransitivos*: se non precisan de complementos para significar. O gato miaña.

Desde un punto de vista sintáctico e semántico, poden ser:

- *Auxiliares*: aparecen nas perífrases verbais, son aqueles verbos conxugados que ofrecen a información de número, persoa, tempo, e modo.

- *Auxiliados*: aparecen nas perífrases verbais baixo a forma de infinitivo, xerundio ou participio.

- *Animados*: se posúen un suxeito animado. *Os rapaces xogan*.

- *Inanimados*: se posúen suxeito inanimado. *O vento zoa.*

Formalmente, é unha palabra variable que está formada polo tema ou lexema, que posúe morfema raíz ou lexical e vogal temática, e morfemas de modo e tempo, e número e persoa. Concorda en número e persoa co suxeito. O seu esquema xeral é o seguinte:

T (R + VT) + MF (MT + NP)

Tema ou lexema

O significado do verbo contense no *lexema* ou *tema*. Exemplo: ***dobr**ar* (‘aumentar, ser ou ter o dobre’), ***est**ar* (‘existir ou acharse nun lugar’).

levar - **lev**o - **lev**amos - **lev**aches – **lev**arades, etc.
correr - **corr**o - **corr**emos - **corr**estes – **corr**erades, etc.
vivir - **viv**o - **viv**imos - **viv**istes - **viv**irades...

Ademais, as formas verbais están constituídas por varios morfemas flexivos (desinencias).

Se os verbos non admiten suxeito (chover, nevar, etc.), ou son unipersoais (ouvear, ornear, etc.), estamos ante *verbos defectivos* formalmente.

O tema está formado por dous elementos: *raíz* verbal e *vogal temática*.

- *Raíz verbal*. É a parte que expresa o significado do verbo. Recoñécese suprimindo a terminación do infinitivo.

and-ar (raíz) *varr-er* (raíz) *part-ir* (raíz)

Segundo o verbo presente ou non ao longo do seu paradigma diferenzas na súa raíz, podemos falar de verbos irregulares e de verbos regulares, respectivamente.

Como norma xeral, a raíz do verbo é átona e o acento recae sobre a VT ou nas desinencias; como excepción, a primeira persoa (P1), segunda (P2), terceira (P3) e terceira do plural (P6) do presente de indicativo (IP), do subxuntivo (SP) e a P2 do imperativo (Imp.) teñen a raíz acentuada. Por este motivo, vanse orixinar algunhas pequenas irregularidades nas formas dos verbos regulares, que teremos ocasión de ver nesta unidade.

Lembra que…:

A **raíz** permanece inalterada nos **verbos regulares** e ten variacións, como xa veremos, nos **verbos irregulares.**

- *Vogal temática*. É a vogal que segue a raíz. Indica a conxugación á que pertence o verbo a partir da súa forma en infinitivo: *-a* para a primeira conxugación (CI), *-e* para a segunda (CII), *-i* para a terceira (CIII).

and-a-r (VT) *varr-e-r* (VT) *part-i-r* (VT)

O *infinitivo* consta de tema, formado pola raíz e vogal temática (a, e, i), que é a que adscribe a forma verbal a unha das tres conxugacións, e a terminación de infinitivo *-r*, que se denomina morfema substancial (MS, indica substancia ou esencia de acción, non tempo, modo nin aspecto).

Cantar (CI): cant-$_{R}$ -a-$_{VT\ (CI)}$ -r$_{MS}$

Varrer (CII): varr-$_{R}$ -e-$_{VT\ (CII)}$ -r$_{MS}$

Partir (CIII): part-$_{R}$ -i-$_{VT\ (CIII)}$ -r$_{MS}$

O *xerundio* e o *participio* posúen os mesmos compoñentes pero a terminación deixa de ser un morfema substancial (MS) e pasa a ser un morfema aspectual (MA): *-ndo* (cant-a-ndo) e *-ado* (cant-a-do).

- A VT presenta diversas alteracións na CI:

a) alomorfo *-e-* na P1 do pretérito (cant-**e**-i)

b) alomorfo *-o-* na P3 do pretérito (and-**o**-u)

c) alomorfo *-Ø-* na P1 do presente de indicativo (and-**Ø**-o) e en todo o presente de subxuntivo (cant-**Ø**-e)

- A VT presenta diversas alteracións na CII e CIII:

a) mesmo alomorfo para as dúas conxugacións baixo a forma *-i-* no copretérito (varr-**í**-a, part-**í**-a) e na PI do pretérito (varr-**í**-n, part-**í**-n). A este fenómeno denomínaselle *neutralización*.

b) alomorfo *-Ø-* na P1 do presente de indicativo (varr-**Ø**-o, part-**Ø**-o) e en todo o presente de subxuntivo (varr-**Ø**-a, part-**Ø**-a).

c) neutralización en *-e-* no resto do presente de indicativo (varr-**e**-s, part-**e**-s) e na P2 do Imp. (varr-**e**, part-**e**), excepto a P4 e P5 do presente de indicativo para as formas de CIII, cuxa VT é *-i-* (part-**i**-mos, part-**i**-des).

d) neutralización en *-i-* no participio (varr-**i**-do, part-**i**-do).

Desinencias verbais

Ofrecen información diversa sobre a forma verbal: marcas de tempo, modo, aspecto, número e persoa nos morfemas gramaticais ligados flexivos.

TEMPO	Indica o momento en que se realiza a acción en relación co	• **Presente.** A acción é simultánea ao momento en que se fala. *canto, vivo*

	momento da fala.	• **Pasado** ou **pretérito.** A acción é anterior ao momento en que se fala. *cantei, vivín* • **Futuro.** A acción é posterior ao momento en que se fala. *cantarei, vivirei*
MODO	Marca a actitude do falante ao presentar a acción verbal.	• **Indicativo**. O falante é obxectivo. Expresa accións e feitos reais. *Hoxe **cantamos** nun concerto.* • **Subxuntivo**. O falante é subxectivo. Expresa as accións como posibles, desexables, dubidosas... *Quizais mañá **chova**. (probabilidade.* (dúbida) *Gustaríame que **viaxásemos** no verán.* (desexo) *Se chegasen cedo **iríamos** todos xuntos ao cine.* (probabilidade) • **Imperativo**. O falante expresa mandato, orde ou prohibición. *cala* (un único receptor/a) *calade* (varios receptores/as)
PERSOA	Expresa quen realiza a acción verbal.	• **1ª** Intervén o falante: *eu canto* *nós cantamos* • **2ª** Intervén o oínte: *ti cantas* *vós cantades* • **3ª** Non intervén nin o falante nin o oínte: *el canta* *eles cantan*
NÚMERO	Indica se a acción verbal a realiza un ou varios seres.	• **Singular.** Intervén un só individuo: *ti cantas* • **Plural.** Interveñen dous ou máis individuos: *elas cantan*
ASPECTO	Non se expresa mediante desinencias verbais. Fai referencia a se a acción está acabada ou inacabada.	• **Perfectivo.** O proceso contémplase como acabado. *Xa **cantaron** no concerto.* • **Imperfectivo.** O proceso contémplase como inacabado. ***Estaban** cantando no concerto.*

Repara en que…:

En galego non existen os tempos compostos con *haber*. No seu lugar, os matices temporais exprésanse a través de procedementos analíticos: as perífrases verbais, que veremos nos apartados seguintes.

Morfemas de modo e tempo

Estes morfemas gramaticais de modo e tempo (MMT) sitúanse despois da VT. Os MMT son os seguintes:

a) presente de indicativo: Ø nas tres conxugacións:

Morfoloxía verbal	Morfema léxico		Morfemas gramaticais	
	R	VT	MMT	MNP
	and-	-Ø-	-Ø-	-o
	varr-	-Ø-	-Ø-	-o
	part-	-Ø-	-Ø-	-o

Prodúcese unha coincidencia formal entre a P3 do presente de indicativo e a P2 do imperativo (el marcha / marcha ti), así como entre a P4 do presente e a P4 do pretérito (marchamos). Este fenómeno coñécese como *sincretismo*.

b) copretérito: para a CI, o MMT é -ba-, e para as CII e CIII -a-:

Morfoloxía verbal	Morfema léxico		Morfemas gramaticais	
	R	VT	MMT	MNP
	and-	-a-	-ba-	-s
	varr-	-í-	-a-	-s
	part-	-í-	-a-	-s

c) pretérito de indicativo: Ø nas tres conxugacións. Os MNP son suficientes para expresar os valores dos MMT:

Morfoloxía verbal	Morfema léxico		Morfemas gramaticais	
	R	VT	MMT	MNP
	and-	-o-	-Ø-	-u
	varr-	-e-	-Ø-	-ron
	part-	-i-	-Ø-	-stes

d) futuro de indicativo: -re- na P1, P4 e P5 e -ra- na P2, P3 e P6:

Morfoloxía verbal	Morfema léxico		Morfemas gramaticais	
	R	VT	MMT	MNP
	march-	-a-	-re-	-i
	varr-	-e-	-rá-	-s
	part-	-i-	-rá-	-Ø

e) antepretérito: -ra- para todas as persoas das tres conxugacións:

Morfoloxía verbal	Morfema léxico		Morfemas gramaticais	
	R	VT	MMT	MNP
	march-	-a-	-ra-	-mos
	varr-	-e-	-ras	-s
	part-	-i-	-ra-	-des

f) pospretérito: -ría- para todas as persoas das tres conxugacións:

M or fo	Morfema léxico		Morfemas gramaticais	
	R	VT	MMT	MNP

	march-	-a-	-ría-	-Ø
	varr-	-e-	-ría-	-s
	part-	-i-	-ría-	-mos

g) presente de subxuntivo: na CI -e-; na CII e CIII -a-:

Morfoloxía verbal	Morfema léxico		Morfemas gramaticais	
	R	VT	MMT	MNP
	march-	-Ø-	-e-	-Ø
	varr-	-Ø-	-a-	-s
	part-	-Ø-	-a-	-mos

h) pretérito de subxuntivo: -se- para todas as persoas das tres conxugacións:

Morfoloxía verbal	Morfema léxico		Morfemas gramaticais	
	R	VT	MMT	MNP
	march-	-a-	-se-	-mos
	varr-	-e-	-se-	-des
	part-	-i-	-se-	-n

i) futuro de subxuntivo: para a P1, P3, P4 e P5 -r-, e para a P2 e P6 -re:

Morfoloxía verbal	Morfema léxico		Morfemas gramaticais	
	R	VT	MMT	MNP
	march-	-a-	-r-	-Ø
	varr-	-e-	-re-	-s
	part-	-i-	-r-	-mos

l) imperativo: -Ø- nas dúas persoas (p2, P5) das tres conxugacións.

Morfoloxía verbal	Morfema léxico		Morfemas gramaticais	
	R	VT	MMT	MNP
	march-	-a-	-Ø-	-Ø
	varr-	-e-	-Ø-	-Ø
	part-	-i-	-Ø-	-de

Morfemas de número de persoa

Sitúanse ao final das formas verbais e serven para indicaren o número e a persoa do suxeito da acción verbal. A eles van soldados os prnomes persoais átonos (*deixáchesllles*). Os morfemas de número de persoa (MNP) son os seguintes:

Primeira persoa				
-Ø: en xeral	am-	-a-	-ba-	-Ø
-o: presente de indicativo das tres conxugación	bat-	- Ø-	-Ø-	-o
-i: pretérito de indicativo da CI futuro de indicativo das tres conxugacións	cant- part-	-e- -i-	-Ø- -re-	-i -i
-n: pretérito de indicativo da CII e da CIII	part-	-í-	-Ø-	-n
Segunda persoa				
-s: en xeral	am-	-a-	-ba-	-s
-ches: pretérito de indicativo para as tres conxugacións	bat-	-i-	-Ø-	-ches
-Ø: imperativo	part-	-e-	-Ø-	-Ø
Terceira persoa				
-Ø: en xeral	march-	-a-	-ra-	-Ø
-u: pretérito de indicativo das tres conxugacións	part-	-i-	-Ø-	-u
Cuarta persoa				
-mos: en xeral	am-	-a-	-re-	-mos
-mo: cando vai seguido do pronome clítico *-nos*	amá**mo**nos			
Quinta persoa				
-des: en xeral	varr-	-e-	-Ø-	-des
-stes: pretérito de indicativo	am-	-a-	-Ø-	-stes
-de: imperativo	part-	-i-	-Ø-	-de
Sexta persoa				
-n: en xeral	cant-	-a-	-ba-	-n
-ron: pretérito de indicativo	part-	-i-	-Ø-	-ron

1.1. As formas non persoais

As formas nominais ou non persoais son o infinitivo, o xerundio e o participio, que carecen de desinencias de tempo e modo, e de número e persoa.

- **Infinitivo:** *and-ar, varr-er, part-ir*

  O infinitivo pode funcionar como un *substantivo*:

  - ***Andar*** *sentoulle ben* (SUX)

Lembra que…:

O infinitivo en galego presenta derivación de número e persoa, o que dá lugar á forma do infinitivo conxugado ou persoal, que veremos no apartado seguinte.

- **Xerundio:** *and-ando, varr-endo, part-indo*

  O xerundio pode funcionar como un *adverbio*:

  - ***Camiñaba*** *alancando* (CCM)

- **Participio:** *and-ado, varr-ido, part-ido*

  O participio pode funcionar como un *adxectivo*:

  - *O neno* ***durmido*** *parecía un anxiño* (MOD).

O participio dos verbos galegos presenta dúas posibilidades: poden ser regulares e irregulares. En galego existen verbos que constrúen o participio só coa forma regular, outros unicamente coa irregular, e outro grupo de verbos poden formar o participio a través de participios tanto regulares como irregulares.

1) Verbos que teñen un participio regular formado co morfema **-do**, que son a maioría:

andar	*andado/a*
beber	*bebido/a*
vivir	*vivido/a*

2) Verbos que posúen un participio irregular:

abrir	*aberto/a*
dicir	*dito/a*
escribir	*escrito/a*
facer	*feito/a*
morrer	*morto/a*
poñer/pór	*posto/a*
ver	*visto/a*

3) Verbos que teñen dous participios, un regular e outro irregular:

VERBO	PARTICIPIO REGULAR	PARTICIPIO IRREGULAR
cansar	cansado/a	canso/a
calmar	calmado/a	calmo/a
coller	collido/a	colleito/a
comer	comido/a	comesto/a

envolver	envolvido/a	envolto/a; envolveito/a
enxugar	enxugado/a	enxoito/a
nacer	nacido/a	nado/a
pagar	pagado/a	pago/a
quentar	quentado/a	quente
recoller	recollido/a	recolleito/a
resolver	resolvido/a	resolto/a
torcer	torcido/a	torto/a

Nos verbos con dous participios, empregaremos a forma regular con valor *verbal*, isto é, nas perífrases (incluída a pasiva), e o participio irregular con valor *adxectivo*, nos demais casos.

Fíxate nos exemplos:
- Hoxe estou moi **cansa** (valor adxectivo).
- O queixo apareceu **comesto**(valor adxectivo) polos ratos.
- Non dou **quentado** (valor verbal) os pés con tanta viruxe que vai.
- O público foi **calmado** (valor verbal) pola presentadora.

1.2. As formas persoais

En galego, como vimos, temos os tempos de presente, pretérito e futuro tanto en modo indicativo como en subxuntivo. Ademais, partindo dun tempo pasado, no modo indicativo posuímos o antepretérito (pasado do pasado), o copretérito (presente do pasado) e o pospretérito (futuro do pasado). Atende os exemplos:

- Canto → presente de indicativo (IP)
- Cantei → pretérito de indicativo (IPr)
- Cantarei → futuro de indicativo (IF)
- Dixo que cantara (pasado do pasado) → antepretérito (IAP)
- Dixo que cantaba (coincidencia no pasado) → copretérito (ICP)
- Dixo que cantaría (futuro no pasado) → pospretérito (IPP)

anda / varre / parte		
INDICATIVO		
presente ando / varro / parto	**pretérito** andei / varrín / partín	**copretérito** andaba / varría / partía
antepretérito andara / varrera / partira	**futuro** andarei / varrerei / partirei	**condicional** andaría / varrería / partiría
SUBXUNTIVO		
presente ande / varra / parta	**pretérito** andase / varrese / partise	**futuro** andar / varrer / partir
IMPERATIVO		

Cada tempo verbal transmite un valor modal e temporal concreto, que se ve enriquecido con outros matices, que converten a utilización dos tempos verbais nun recurso estilístico de grande relevancia. Observa na seguinte táboa:

INDICATIVO		
Presente (IP)		
Significado	**Valor**	
Acción non rematada, simultánea ao momento de fala.	De presente	- actual: acción que se realiza non momento da enunciación. *Pecho a fiestra*. - atemporal ou permanente (gnómico): refírese a expresións cuxa verdade se concibe fóra do tempo, con validez universal e ilimitada. Aparece en refráns, proverbios, dogmas, ciencia, etc. *A auga ferve aos cen graos*. - habitual: expresa accións habituais, que se repiten con regularidade. *Sempre chegamos ás tres*.
	De pasado	- histórico: é un valor que, no presente, narra ou presenta situacións pasadas, co que se concede maior expresividade aos feitos ocorridos. *Castelao morre en Bos Aires en 1950*.
	De futuro	- valor de futuro: o presente posúe un valor prospectivo, para marcar un feito que probablemente se ha realizar. *Mañá imos ao cine*. - valor imperativo: expresa accións non iniciadas que se van realizar no futuro. *Ti pídesllo e dásmo.*
Copretérito (ICP):		
Acción simultánea ao tempo pasado.	- coincidencia no pasado: *cando chamou non estabas*. - valor habitual: indica accións usuais ou repetidas no pasado. *Antes saïamos todos os xoves*. - valor de cortesía: atenúa a dureza das expresións. *Quería preguntarlle…* - valor de futuridade no pasado: *dixo que marchaba mañá*. - narrativo ou literario: é o tempo empregado na acción narrativa. *Había unha vez dúas rapazas…*	
Pretérito (IPr)		
Presenta feitos xa rematados, pasados.	- acción rematada: *mercou unha casa*. - valor de futuro: indica unha acción situada nun momento anterior a outros que vai vir no futuro. *Cando veñan os bombeiros, xa ardeu todo*.	
Antepretérito (IAP)		

Acción anterior a un momento pasado.	- anterioridade ao pasado: *cando chamou xa marcharas*. - valor de cortesía: *quixera preguntarlle…* - valor desiderativo: *quen puidera marchar convosco de viaxe*.
Futuro (IF)	
Acción posterior ao momento en que se fala.	- posterioridade: *mañá sairemos ás tres*. - valor de obrigación: *levarás as cousas que che dixen*. - valor de probabilidade: *valerán dez euros*. - valor de cortesía: *quererá facerme un favor?* - valor de pasado enfático: *coa chegada de Franco, serán castigados os opostos ao réxime*.
Pospretérito (PP)	
Posterioridade con respecto ao pasado	- posterioridade no pasado: *onte dixo que sairían ás tres da tarde*. - valor de cortesía: *quererría dicirme a hora?* - valor de probabilidade: referida a un momento pasado. *Andaría polos vinte anos cando soubo que a música era o seu destino*. - valor de pasado enfático: *coa chegada de Franco, serían castigados os opostos ao réxime.*
SUBXUNTIVO	
Presente (SP)	
Acción non real, virtual, non acabada, que pode ser posterior ou simultánea ao momento de fala	- simultaneidade: *deixa que entre*. - futuridade: *díxoche que o recollas na casa* - desexo ou rogo: *queira Deus non estean os cristais rotos!* - dúbida: *poida que non me crea.* - mandato: *que saian todos de aquí agora mesmo.*
Pretérito (SPr)	
tempo referente, pode indicar anterioridade coincidencia ou posterioridade con respecto a un feito pasado	- anterioridade: *sinto que non che desen as axudas*. - coincidencia: *parecía como se soubese o que tiña que facer*. - futuridade: *díxenlle que me trouxese iso mañá*. - condición ou suposto nos enunciados condicionais e concesivos: *se chamases, iriámoste buscar antes.*
Futuro (SF)	
acción futura probable, pero pode ter valor atemporal	- eventualidade no futuro: *non entrarán os que chegaren tarde*. - valor modal: *onde fores, fai como vires*.
IMPERATIVO	
Mandato temporalmente coincidente co	*Chama a túa irmá e dille que veña.*

momento da enunciación	

Ademais destas formas verbais, o infinitivo en galego pode presentar derivación ligada flexiva de persoa e número, que presentamos a continuación.

1.2.1. O infinitivo persoal, conxugado ou flexionado

En galego o infinitivo pode levar desinencias de número e persoa como calquera outro tempo verbal, para indicar a súa concordancia co suxeito: o *infinitivo conxugado*. As principais regras que gobernan o seu uso son as seguintes:

	Andar	**Beber**	**Vivir**
1ª	andar	beber	vivir
2ª	andar**es**	beber**es**	vivir**es**
3ª	andar	beber	vivir
4ª	andar**mos**	beber**mos**	vivir**mos**
5ª	andar**des**	beber**des**	vivir**des**
6ª	andar**en**	beber**en**	vivir**en**

Exemplos:
- Ao **saírmos** do cine atopamos a Xosé. (Nós)
- Saíron con tempo para **chegaren** cedo. (Eles/Elas)
- Aínda que eles volvan tarde, procura **chegares** cedo. (Ti)
- Quen estaba alí ó **entrardes**? (Vós)

- É **obrigatorio** empregar o infinitivo conxugado:
  - Cando o suxeito do infinitivo, sendo distinto do verbo principal, non está expreso e desexas marcalo.

    Convén irmos entrando no avión.
  - Cando o infinitivo leva un suxeito expreso distinto do verbo principal.

    O avogado demostrou teren razón os acusados.
- **Non** podemos conxugar o infinitivo:
  - Cando o infinitivo e o verbo principal teñen o mesmo suxeito.

    Queremos ir con eles á viaxe de fin de curso.
  - Cando o infinitivo é parte dunha perífrase.

    Ten que traer a pantalla nova do ordenador.
  - Nas frases feitas, refráns, sentenzas etc. que expresan verdades intemporais

Querer é poder.

1.3.2. Os verbos regulares

Son verbos regulares aqueles que conservan a raíz e engaden as mesmas desinencias correspondentes á súa conxugación.

I Conxugación	II Conxugación	III Conxugación
*and**ar***	*varr**er***	*part**ir***
INDICATIVO		
PRESENTE		
ando	varro	parto
andas	varres	partes
anda	varre	parte
andamos	varremos	partimos
andades	varredes	partides
andan	varren	parten
COPRETÉRITO		
andaba	varría	partía
andabas	varrías	partías
andaba	varría	partía
andabamos	varriamos	partiamos
andabades	varriades	partiades
andaban	varrían	partían
PRETÉRITO		
andei	varrín	partín
andaches	varriches	partiches
andou	varreu	partiu
andamos	varremos	partimos
andastes	varrestes	partistes
andaron	varreron	partiron
ANTEPRETÉRITO		
andara	varrera	partira
andaras	varreras	partiras
andara	varrera	partira
andaramos	varreramos	partiramos
andarades	varrerades	partirades
andaran	varreran	partiran
FUTURO		
andarei	varrerei	partirei
andarás	varrerás	partirás
andará	varrerá	partirá
andaremos	varreremos	partiremos
andaredes	varreredes	partiredes

andarán	varrerán	partirán
POSPRETÉRITO		
andaría	varrería	partiría
andarías	varrerías	partirías
andaría	varrería	partiría
andariamos	varreriamos	partiriamos
andariades	varreriades	partiriades
andarían	varrerían	partirían
SUBXUNTIVO		
PRESENTE		
ande	varra	parta
andes	varras	partas
ande	varra	parta
andemos	varramos	partamos
andedes	varrades	partades
anden	varran	partan
PRETÉRITO		
andase	varrese	partise
andases	varreses	partises
andase	varrese	partise
andásemos	varrésemos	partísemos
andásedes	varrésedes	partísedes
andasen	varresen	partisen
FUTURO		
andar	varrer	partir
andares	varreres	partires
andar	varrer	partir
andarmos	varrermos	partirmos
andardes	varrerdes	partirdes
andaren	varreren	partiren
IMPERATIVO		
anda	varre	parte
andade	varrede	partide

Nalgúns verbos regulares prodúcese unha alternancia na vogal da raíz verbal nuns tempos e persoas concretos. O resto do paradigma é completamente regular.

1.3.2.1. Alteracións na primeira conxugación

Algúns verbos, que levan na raíz verbal *e* ou *o*, teñen a vogal aberta [E] e [O] cando a raíz é tónica e pechada, [e] e [o], cando é átona.

A alternancia distribúese desta maneira:

- **Presentes de indicativo e de subxuntivo**: levan vogal aberta as tres persoas do singular e a 3ª do plural. As outras levan vogal pechada.
- **Imperativo**: a 2ª persoa do singular leva vogal aberta e a do plural, pechada.

PRESENTE DE INDICATIVO	PRESENTE DE SUBXUNTIVO	IMPERATIVO
espero [E]	*espere* [E]	
esperas [E]	*esperes* [E]	*espera* [E]
espera [E]	*espere* [E]	
esperamos [e]	*esperemos* [e]	
esperades [e]	*esperedes* [e]	*esperade* [e]
esperan [E]	*esperen* [E]	

Conxúganse deste xeito *esperar*, *alegrar, espertar, entregar, levar, acordar, atopar, probar, tomar, xogar*, etc.

1.3.2.2. Alteracións na 2ª conxugación

Case todos os verbos desta conxugación que levan na raíz verbal *e* ou *o* teñen alternancia entre a vogal aberta [E] e [O], e a pechada [e] e [o].

A alternancia distribúese da seguinte maneira:

- **Presente de indicativo**: levan vogal aberta a 2ª e a 3ª persoas do singular e a 3ª persoa do plural. As outras levan a vogal pechada.

PRESENTE DE INDICATIVO	
bebo [e]	*como* [o]
bebes [E]	*comes* [O]
bebe [E]	*come* [O]
bebemos [e]	*comemos* [o]
bebedes [e]	*comedes* [o]
beben [E]	*comen* [O]

Conxúganse deste xeito a maioría dos verbos da segunda conxugación. Exclúense desta alternancia os verbos *querer*, *quecer* e *esquecer*, que posúen todos vogal [E], *poder*, que posúe vogal [O], así como os verbos con [e] do tipo *deber, crer, ler, sobreser* e derivados.

1.3.2.3. Alteracións na 3ª conxugación

Nos verbos desta conxugación pódense dar *alternancias* na vogal final da raíz verbal.

Fíxate nestes exemplos:
- A esta rapaza non lle **serve** a roupa do ano pasado.
- Meu pai **segue** traballando nuns grandes almacéns.
- O neno **dorme** sempre destapado.
- Elas sempre **soben** correndo as escaleiras.

As alternancias poden ser dalgún destes tipos:

- **Cambio de *e* tónico por *i*:** este cambio prodúcese nas tres persoas do singular e na 3ª do plural do presente de indicativo, en todo o presente de subxuntivo e na 2ª persoa do singular do imperativo.

PRESENTE DE INDICATIVO	PRESENTE DE SUBXUNTIVO	IMPERATIVO
advirto	*advirta*	
advirtes	*advirtas*	*advirte*
advirte	*advirta*	
*adv**e**rtimos*	*advirtamos*	
*adv**e**rtides*	*advirtades*	*adv**e**rtide*
advirten	*advirta*	

Conxúganse deste xeito *vestir*, *advertir, divertir, pedir, preferir, medir, competir, pedir* e derivados, etc.

- **Cambio de *e*, aberto [E] ou pechado [e], por *i*:** este cambio dáse na 1ª persoa do singular do presente de indicativo, en todo o presente de subxuntivo e na 2ª persoa do singular do imperativo.

PRESENTE DE INDICATIVO	PRESENTE DE SUBXUNTIVO	IMPERATIVO
sirvo	*sirva*	
serves [E]	*sirvas*	*sirve*
serve [E]	*sirva*	
servimos [e]	*sirvamos*	
servides [e]	*sirvades*	*servide*
serven [E]	*sirvan*	

Conxúganse deste xeito *sentir, seguir, mentir, ferir* e os seus derivados e compostos.

- **Cambio de *o* aberto, [O], por *u*:** este cambio dáse na 2ª e na 3ª persoa do singular e na 3ª do plural do presente de indicativo.

PRESENTE DE INDICATIVO	PRESENTE DE SUBXUNTIVO	IMPERATIVO
fuxo	*fuxa*	
foxes [O]	*fuxas*	*fuxe*
foxe [O]	*fuxa*	
fuximos	*fuxamos*	
fuxides	*fuxades*	*fuxide*
foxen [O]	*fuxan*	

Conxúganse deste xeito *durmir*, *acudir, cubrir, fundir, lucir, subir*, etc.

1.3.3. Os verbos irregulares

Son aqueles que presentan variacións non só vocálicas da raíz verbal nalgunhas persoas ou tempos.

As irregularidades do verbo pódense presentar na raíz e poden afectar os presentes de indicativo e subxuntivo ou os tempos de perfecto, principalmente dalgunha destas dúas maneiras:

- **Na 1ª persoa do presente do indicativo** e do **subxuntivo**.

	DICIR	VALER	VER
1ª P. SING. PRESENTE INDICATIVO	*digo*	*vallo*	*vexo*
PRESENTE SUBXUNTIVO	*diga*	*valla*	*vexa*
	digas	*vallas*	*vexas*
	diga	*valla*	*vexa*
	digamos	*vallamos*	*vexamos*
	digades	*vallades*	*vexades*
	digan	*vallan*	*vexan*

- **No tema do verbo**.

Algúns verbos presentan dous temas diferentes segundo o tempo en que se conxuguen. Os dous temas son os seguintes:

– tema de presente. É o que se utiliza no presente, no copretérito, no futuro e no condicional do indicativo, así como no presente de subxuntivo, no imperativo e no infinitivo conxugado.

		ESTAR
INDICATIVO	**PRESENTE**	*estou*
	COPRETÉRITO	*estaba*

	FUTURO	*estarei*
	CONDICIONAL	*estaría*
SUBXUNTIVO	**PRESENTE**	*estea*
INFINITIVO CONXUGADO		*estar*

– tema de pretérito. É o que se usa no pretérito, no antepretérito de indicativo, no copretérito e no futuro do subxuntivo.

		ESTAR
INDICATIVO	**PRETÉRITO**	*estiven*
	ANTEPRETÉRITO	*estivera*
SUBXUNTIVO	**COPRETÉRITO**	*estivese*
	FUTURO	*estiver*

Ten en conta que o futuro de subxuntivo se forma co tema de pretérito, ao cal se lle engaden as desinencias persoais. Non debes confundilo coa formación do infinitivo persoal ou conxugado, que se forma a partir do infinitivo, ao cal se lle engaden as desinencias persoais. Nos verbos regulares coincidirán formalmente, pero nos verbos irregulares non:

Infinitivo conxugado	Futuro de subxuntivo
estar estares estar estarmos estardes estaren	estiver estiveres estiver estivermos estiverdes estiveren
andar andares andar andarmos andardes andaren	andar andares andar andarmos andardes andaren

Repara agora na diferenza entre o verbo *ver* e o verbo *vir*:
- Andrés ***vén*** de cear na súa casa. (verbo *vir*)
- Eles ***ven*** a televisión até moi tarde. (verbo *ver*)
- Ti ***vés*** ou quedas? (verbo *vir*)
- Ti ***ves*** o que eu vexo? (verbo *ver*)
- Eu ***vin*** pasar uns días. (verbo *vir*)
- Onte ***vin*** un espectáculo de maxia. (verbo *ver*)

1.3.4. As perífrases verbais

As perífrases son una agrupación de varias formas verbais constituídas por un verbo conxugado e unha forma finita (infinitivo, xerundio ou participio), unidos ás veces por un elemento de enlace (unha preposición ou a conxunción *que*).

O significado que presenta este complexo verbal é unitario e non se pode sinalar independentemente por ningunha das formas verbais que a compoñen nin por outra forma verbal de uso habitual.

Aínda que non é unha unidade léxica (son máis de unha palabra), constitúen unha unidade formal, en tanto que se comporta no discurso como núcleo da frase verbal.

Lembra que…:

A diferenza doutros complexos verbais (encontro de verbos), as perífrases compórtanse como se fosen un único verbo.

- Creo que non **darei feito** o traballo (perífrase)
- **Quero mercarche** algo bonito (non é perífrase)
- **Teño que revisar** os meus apuntamentos (perífrase)
- **Creo que irei** contigo ao cine (non é perífrase)
- **Deu en chover** toda a mañá (perífrase)

Para recoñecer as perífrases, (1) o verbo auxiliar debe perder o seu significado, polo menos parcialmente: *teño que estar alí ás tres e media* (o verbo *ter* perdeu o seu significado de posesión). (2) O suxeito e os complementos selecciónaos o verbo auxiliado, non o auxiliar (no exemplo anterior, *estar ás tres e media*, non **ter ás tres e media*). (3) A forma non persoal non pode ser substituída por outros elementos equivalentes (*Teño que estar* → **téñoo*). (4) Se se pregunta polo contido da forma persoal, débese manter a forma da perífrase (*Teño que estar ás tres e media* → *Onde <u>tes que estar</u> ás tres e media?*, e non **Onde tes?*, **que tes?*).

No conglomerado que constitúen as perífrases, o verbo conxugado ofrece a información gramatical e a forma finita o significado léxico.

teño	*que*	*chamalo*	*estamos*	*estudando*
v. conxugado	enlace	f. finita (infinitivo)	v. conxugado	f. finita (xerundio)

As perífrases verbais poden facer referencia ao principio ou ao final da acción, ou ben a outros valores semánticos como a obriga de realizar algo ou o feito de que a acción ou non chegase a suceder ou se vaia desenvolver no futuro.

Desenvolvemento interno da acción

As seguintes perífrases indican se a acción comezou, rematou ou aínda se está a desenvolver.

- **Incoativas**: indican o comezo da acción.

  – *Comezar/Romper/Botar(se) a* + infinitivo. *Rompeu a ler cando aínda era moi nova.*

  – *Poñerse/pórse a* + infinitivo. *Púxose a cantar ben forte na voda.*

  – *Dar en* + infinitivo. *Deu en chover máis á noitiña.*

  – *Empezar a* + infinitivo. *Empezou a chegar xente de todas as partes.*

- **Perfectivas:** informan de que a acción está terminada.

  – *Acabar de* + infinitivo. *Acabaron de xantar ás seis*.

  – *Deixar de* + infinitivo*. O vento deixou de soprar a media tarde.*

  – *Dar* + participio. *Non demos chegado a tempo para coller o tren.*

  – *Ir* + participio. *Xa vai acabado o tempo de xogarmos coma nenos*.

  – *Levar* + participio. *No que vai de clase leva feitos seis exercicios.*

  – *Ter* + participio. *Teño ido moitas veces de viaxe con el*.

- **Imperfectivas:** indican que unha acción aínda non terminou, que está a desenvolverse.

  – *Andar a* + infinitivo. *Andan a apañar castañas.*

  – *Estar a* + infinitivo. *Estou a sacar o carné de conducir.*

  – *Andar* + xerundio. *Andaban dicindo que probaran cogomelos.*

  – *Estar* + xerundio. *Están estudando moito.*

  – *Levar* + xerundio. *Levan falando polo teléfono unha hora.*

  – *Seguir a* + infinitivo. *A estas horas aínda seguen a xogar á baralla.*

  – *Seguir* + xerundio. *Segue estudando en Lugo*.

  – *Ser a* + infinitivo*. Naquela festa todos eran a bailar e beber.*

  – *Ir* + xerundio. *Vaian recollendo que xa é a hora*.

  – *Vir* + xerundio. *Veñen buscando o mesmo ca nós: descanso.*

- **Terminativas:** acción no remate do seu proceso.

  – *Chegar a* + infinitivo. *Se segues así non creo que chegues a rematar o curso.*

  – *Vir (a)* + infinitivo. *A túa anterior actitude desconfiada veume dar a razón.*

  – *Acabar por* + infinitivo. *Acabarei por deixala ir á excursión.*

- **Reiterativas**: acción que se repite

  – *Ter* + participio (pasada e reiterada). *Moito teño bailado nesta sala.*

Valor temporal das perífrases verbais

As perífrases tamén poden expresar valores semánticos como a obriga, a futuridade e a inminencia.

- **Futuridade xeral ou inminencia (futura)**. Indican que a acción se desenvolverá no futuro.

  – *Ir* + infinitivo. *Vou falar con eles agora mesmo*.

  – *Haber* (*de*) + infinitivo. *Ha (de) vir o luns.*

  – *Estar a/para* + infinitivo. *As miñas amigas están para chegar*.

  – *Querer* + infinitivo. *Mirando o ceo parece que quere chover.*

- **Inminencia (no pasado)**. No pretérito perfecto do indicativo indica que algo estivo a piques de suceder pero finalmente non sucedeu:

  – *Haber (de)* + infinitivo. *Onte tropecei no xardín e houben de caer*.

Valor modal

- **Obrigación**. Expresan obriga.

  – *Haber* (*de*) + infinitivo. *Primeiro has (de) escribir o teu contrasinal*.

  – *Hai que* + infinitivo. *Hai que resumir este capítulo.*

  – *Ter que/de* + infinitivo. *Tivemos que baixar polas escaleiras.*

  – *Deber* + infinitivo. *Mañá debemos madrugar.*

- **Hipótese**. Acción sobre a cal non se ten seguridade.

  – *Deber de* + infinitivo. *Debe de ser a hora do xantar.*

  – *Poder* + infinitivo. *Pode ser verdade o que di.*

Outros valores

- **Pasiva**

  – *Ser* + participio. *O discurso de apertura foi pronunciado polo presidente.*

2. As palabras invariables

2.1. O adverbio

Desde o punto de vista *semántico*, os adverbios son aquel conxunto de palabras que se sitúan no contorno verbal e complementan semanticamente o seu valor expresando diferentes circunstancias: de lugar, de tempo, de modo, de cantidade, de dúbida, de afirmación e de negación.

De lugar: *á beira, ao/ó lado, embaixo, a carón, ao/ó pé, en fronte, a contramán, ao/ó redor, a rente(s), aquén, enriba, abaixo, aquí, fóra, arredor, lonxe, ningures, acolá, atrás, onde, adiante, avante, preto, aí, u?, alá, debaixo, velaí, alén, dentro, velaquí, algures, derredor, xalundes, alí, detrás, derriba, aló, diante.*

De tempo: *a cada canto, a cada pouco, a deshora, a destempo, a diario, a miúdo, a tempo, acotío, agora, aínda, antano, antes, antes de antonte, antonte, ao outro día / ó outro día, ao pouco / ó pouco, ao raro / ó raro, aos poucos / ós poucos, arestora, arreo, ás veces, asemade, atrás, axiña, cando, cedo, cerca, daquela, de alí a pouco, de aquí a pouco, de camiño, de cando en cando, de cando en vez, de momento, de raro en raro, de tempo en tempo, de vez en cando, decontado, decontino, decote, decotío, deica pouco, deica un pouco, despois, detrás, diante, en diante, en tempo, endexamais, endoutro día, enseguida, entón, entrementres, hogano, hoxe, hoxe en día, inda, logo, mañá, mentres, namentres, noutrora, nunca, o outro antonte, onte, outrora, para o outro día, pasadomañá, por veces, pouco a pouco, pouco e pouco, preto, pronto, seguido, sempre, tarde, trasantonte, xa, xacando, xamais.*

De cantidade e precisión: *a medias, abondo, algo, apenas, bastante, ben, canto, case, casemente, dabondo, de mais, de menos, de sobra, de todo, demasiado, de vez, logo, mais, malamente, medio, menos, mesmamente, mesmo, moi, moito, nada, por aí, pouco, só, soamente, talmente, tan, tanto, xustamente, xusto.*

De modo: *a correr, a dereitas, a eito, a escape, a feito, á fin, á mantenta, á presa, a propósito, a treo, adrede, amodo, ao cabo / ó cabo, ao chou / ó chou, ao dereito / ó dereito, ao fin / ó fin, ao xeito / ó xeito, ás présas, ás toas, asemade, así, ben, como, de balde, de face, de golpe, de pronto, de propósito, de repente, de socate, de socato, de súpeto, devagar, en balde, engorde, gratis, mal, mellor, paseniño, peor, secasí.*

De afirmación: *abofé, así mesmo, de certo, si, tamén, xaora.*

De negación: *nin, non, non xa, sequera, tampouco.*

De dúbida: *acaso, ao mellor / ó mellor, disque, poida que, quizabes, quizais, se cadra, se callar, seica, talvez,*

Formalmente, o adverbio é unha *palabra invariable* porque carece de flexión de xénero, número e persoa, aínda que nalgúns casos admite certos sufixos e terminacións (admiten gradación e sufixos apreciativos):

devagar → devagariño *cedo → cediño* *tarde → tardísimo*

Segundo a súa forma, podemos distinguir os seguintes tipos de adverbios:

- **Simples:** son os adverbios que están formados por unha soa palabra:

acá *gratis* *sempre* *seica* *tampouco* *xaora*

- **Compostos:** son os adverbios que levan algún prefixo ou o sufixo -*mente*:

entre-mentres *lenta-mente* *silandeira-mente*

Repara en que…:

Esta é unha forma moi recorrente na lingua de formar adverbios. Fórmanse mediante a adición do **sufixo -mente** aos adxectivos na súa forma feminina. Estes adverbios son palabras graves rematadas en vocal e, polo tanto, non levan til.

Exemplos:
xenerosa —-> xenerosamente
calorosa —-> calorosamente
digna —-> dignamente...

No caso de apareceren varios adverbios en -*mente* coordinados, esta terminación só aparece no derradeiro, e os anteriores manteñen o seu acento: *cómoda* e *facilmente.*

- **Locucións adverbiais:** son combinacións de dúas ou máis palabras cuxa significación conxunta equivale á dun adverbio:

a eito *de vez en cando* *a carón* *de máis*

Atendendo ao punto de vista *sintáctico* ou *funcional*, o adverbio é núcleo da frase adverbial. Pode realizar as funcións de modificador e de complemento circunstancial:

- **Modificador**: acompaña a un adxectivo ou a outro adverbio:

É un rapaz *ben* *amable*. (mod. adx) *Chegaron* *moi* *tarde*. (mod. adv)

- **Complemento circunstancial:** acompaña a un verbo, adxectivo, adverbio ou oración:

Vémonos (V) *mañá*. (CC) *Antonio* *comeu* (V) *de vagar*. (CC)

2.2. A preposición

A preposición é unha palabra invariable que serve para relacionar elementos dentro dunha oración. Desde o punto de vista *semántico*, ten significado gramatical, cuxos matices dependen do contexto en que aparecen.

Formalmente, están formadas por unha soa palabra, pero tamén existen as locucións preposicionais, que son combinacións fixas de dúas ou máis palabras que teñen o valor dunha preposición. A preposición constitúe unha clase pechada de palabras formada por morfemas libres e invariables;
As principais preposicións e locucións preposicionais son estas:

PREPOSICIÓNS	LOCUCIÓNS PREPOSICIONAIS
a, aga, agás, ante, ata, até, canda, cas, con, baixo, consonte, contra, de, deica, dende, des, desde, durante, en, entre, excepto, fóra, malia, mediante, menos, onda, para, perante, por, quitando, sacando, salvante, salvo, segundo, sen, senón, so, sobre, tras.	*a diferenza de, a forza de, á parte de, a pesar de, a prol de, a rente(s) de, a respecto de, a través de, abaixo de, acerca de, ademais de, alén de, amais de, antes de, ao/ó pé de, ao/ó redor de, arredor de, arriba de, atrás, debaixo de, canto a, cara a, cas de, co gallo de, con respecto a, conforme (a), de par de, debaixo de, dentro de, derredor de, derriba de, despois de, detrás de, diante de, en canto a, en favor de, en fronte de, en lugar de, en vez de, encol de, enriba de, fronte a, lonxe de, no canto de, por causa de, por cousa de, por culpa de por medio de, por mor de, preto de, respecto a, sobre de, tras de, xunto a, xunto de.*

Funcionalmente, son elementos subordinadores, enlaces ou nexos entre palabras ou sintagmas, nos cales o elemento precedido por ela constitúe o termo da preposición. Desde o punto de vista sintáctico, as preposicións e locucións preposicionais forman *grupos preposicionais* constituídos por unha preposición ou locución e, maioritariamente, por un grupo nominal. Nestes casos, a preposición non funciona como núcleo, senón como *enlace*.

As funcións sintácticas que pode desempeñar un grupo preposicional son, entre outras, as seguintes:

- **Complemento circunstancial**.

Bicáronse <u>*na noite estrelecida*</u>*.*
CC

- **Suplemento**.

Sempre fala <u>*da súa infancia*</u> *nas entrevistas.*
C. de réxime

- **Complemento directo**.

Estiveron toda a tarde comendo no xamón.
CD

2.3. A conxunción

A conxunción é un tipo de palabras que serven para unir outras palabras ou oracións entre si sinalando ao mesmo tempo a relación existente entre elas.

Desde o punto de vista *semántico*, cada conxunción (agás *que* e *e*, que son baleiras de contido) indica a relación semántica de coordinación ou de subordinación e proporciona indicacións significativas sobre a relación entre os elementos que une.

Formalmente, son morfemas libres, invariables e átonos. Ao igual ca as preposicións, as conxuncións constitúen unha clase pechada de elementos, e poden estar formadas por unha palabra ou por varias. Neste último caso denomínanse *locucións conxuntivas***.**

Sintacticamente, son nexos de coordinación e de subordinación.

Neste exemplo *e*, *que* e *ou* unen distintos elementos da oración.

Xaime e Sara suxiren que vaiamos en tren ou que collamos o avión.

- **Coordinantes**: relacionan palabras ou oracións do mesmo nivel sintáctico.

TIPO	SIGNIFICADO	CONXUNCIÓNS
copulativas	suma, unión	*e, mais, nin, e mais*
adversativas	contraposición	*pero, mais, aínda que*,...
distributivas	alternancia ou opción	*ben...ben, cal...cal, nin...nin, ora...ora, ou...ou, (que)...que, quer...quer, volta...volta, xa...xa*
disxuntivas	elección	*ou*

- **Subordinantes**: manifestan unha relación de dependencia dunha oración respecto doutra considerada principal.

TIPO	SIGNIFICADO	CONXUNCIÓNS
temporais	tempo	*cando, mentres, antes de que...*
modais	modo	*como, coma se, de forma que...*
locativas	lugar	*onde, onde queira que...*
causais	causa	*porque, posto que, xa que...*
finais	finalidade	*para que, a fin de que...*
concesivas	oposición	*aínda que, malia que...*
condicionais	condición	*se, con tal de que, agás se...*
consecutivas	consecuencia	*así pois, polo tanto, daquela...*
comparación	comparación	*ca, coma, como, que...*

completivas	completar	*que, si*